

Tomasz Felczak, Teresa Domańska

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Struktura majątkowa a rentowność gospodarstw rolniczych o różnych kierunkach produkcji

Wstęp

W warunkach zmieniającej się gospodarki, szczególnie w okresie trwającego kryzysu finansowego, wszystkie podmioty prowadzące działalność narażone są na działanie zróżnicowanych mechanizmów rynkowych. Z punktu widzenia tworzenia wartości, tj. osiąganego wyniku finansowego, istotne jest zatem odpowiednie zarządzanie posiadanym majątkiem, a także podejmowanie optymalnych decyzji dotyczących pozyskiwania dodatkowych źródeł finansowania działalności. Wśród podmiotów, które zmuszone są do dostosowywania się do ciągłych zmian w otoczeniu, obok przedsiębiorstw, występują również gospodarstwa rolne. Podmioty te są szczególnie narażone na zmiany zachodzące w rolnictwie, dotyczące przede wszystkim procesów dostosowawczych do standardów, zarówno europejskich, jak i światowych. Duże znaczenie w procesie podejmowania strategicznych decyzji operacyjnych i inwestycyjnych odgrywiają menedżerowie oraz właściciele podmiotów gospodarujących. Posiadanie wiedzy ekonomicznej umożliwia dokonanie analizy potencjalnych szans i zagrożeń w procesie planowania i kierowania procesami gospodarczymi.

W działalności jednostki gospodarczej jednym z najważniejszych mierników określających sytuację finansową jest wynik finansowy. Wielkość ta, jako miara bezwzględna, nie daje jednak miarodajnych informacji dotyczących oceny efektywności gospodarczej [Kowalczyk, Kusak 2006, s. 3]. Dopiero zestawienie osiągniętego wyniku finansowego z różnymi kategoriami finansowymi może stanowić podstawę do formułowania odpowiednich wniosków. Relacja wyniku finansowego do wielkości ekonomicznych w postaci majątku czy też kapitału nazywana jest rentownością [Sierpińska, Jachna 2007b, s. 195].

Potrzeby kapitałowe gospodarstw rolniczych różnią się pod względem charakteru działalności, tj. typu rolniczego. Struktura majątku obrotowego może być inna w gospodarstwach rolniczych o typach uprawy polowe, krowy mleczne, zwierzęta żywione w systemie wypasowym lub ziarnożerne, czy też o typie mieszanym. Ponadto, poziom i struktura kapitału obrotowego będzie uzależniona

od fazy rozwojowej gospodarstwa rolniczego, czy też koncentracji produkcji [Wasilewski 2007, s. 18]. Istotne z punktu widzenia prowadzonej działalności jest monitorowanie zależności zachodzących między utrzymywanym poziomem majątku obrotowego a efektywnością gospodarowania. Działania takie służą zachowaniu płynności finansowej w celu zapewnienia ciągłości procesów gospodarczych, a także utrzymaniu satysfakcjonującego poziomu efektywności gospodarowania. Ocenę efektywności zarządzania majątkiem własnym i obcym umożliwia zatem analiza rentowności. Szczególnie ważnym elementem określającym wyniki ekonomiczno-finansowe jest analiza rentowności gospodarstwa rolniczego, co umożliwia ocenę efektywności oraz zdolności właścicieli do generowania zysków z zaangażowanego kapitału [Sierpińska, Jachna 2007a, s. 102]. Analiza rentowności dostarcza informacji dotyczących nie tylko aktualnej sytuacji ekonomicznej gospodarstwa rolniczego, ale także możliwości dalszego rozwoju. Przeprowadzenie oceny rentowności gospodarstwa rolniczego umożliwia usytuowanie podmiotu wśród partnerów rynkowych, a także staje się istotnym źródłem informacji dla kapitałodawców oraz inwestorów.

Cel i metody badań

Celem opracowania jest identyfikacja i określenie zróżnicowania struktury majątku i rentowności działalności gospodarstw rolniczych z regionu Mazowsze i Podlasie w zależności od kierunku produkcji.

Wykorzystany materiał empiryczny pochodził z bazy europejskiego systemu zbierania danych rachunkowych z gospodarstw (FADN¹). W polu obserwacji FADN znajdują się gospodarstwa towarowe, mające zasadniczy udział w tworzeniu wartości dodanej rolnictwa. W badanym okresie grupa gospodarstw rolniczych obejmowała 2216 jednostek, w których zarządzający udostępniali dane finansowe w całym okresie badawczym. W badaniach pominięto najmniejsze gospodarstwa o wielkości ekonomicznej poniżej 4 ESU². Badane gospodarstwa rolnicze pochodziły z obszaru Mazowsze i Podlasie wyodrębnionego w celu zbierania danych rachunkowych, obejmującego terytorium województwa mazowieckiego, łódzkiego, lubelskiego oraz podlaskiego. Wybór regionu podyktowany był średnią wielkością gospodarstw oraz umiarkowaną intensywnością prowadzonej produkcji [Osuch i in. 2004, s. 6]. Gospodarstwa zostały podzielone

¹ Farm Accountancy Data Network – europejski system zbierania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych.

² Europejska jednostka wielkości (ESU) jest parametrem służącym do określania wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego ustalonej na podstawie standardowych nadwyżek bezpośrednich gospodarstwa. Jedno ESU odpowiada równowartości 1200 euro.

według kryterium typu rolniczego określanego na podstawie udziału poszczególnych działalności w tworzeniu ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej gospodarstwa [Osuch, Zmarzłowski 2010, s. 10]. Badaniem objęto gospodarstwa o następujących typach rolniczych: mieszane, uprawy polowe, krowy mleczne, zwierzęta ziarnożerne i zwierzęta żywione w systemie wypasowym. Dane rachunkowe z badanego regionu obejmowały okres od 2006 do 2010 r. i wyznaczone zostały na podstawie zagregowanych raportów indywidualnych gospodarstw.

W tabeli 1 przedstawiono liczebność poszczególnych typów rolniczych gospodarstw w kolejnych latach badań. Najliczniejszą grupę stanowiły gospodarstwa o typie mieszanym, ich liczebność wykazywała jednak tendencję spadkową, gdyż w badanym okresie zmniejszyła się o 22,6%.

Tabela 1

Liczba gospodarstw w poszczególnych typach objętych badaniem

Typ rolniczy	Lata					Zmiana 2010– –2006	
	2006	2007	2008	2009	2010	Gospo- darstwa	%
TF1 Uprawy polowe	370	383	426	445	423	53	14,3
TF5 Krowy mleczne	616	628	666	644	618	2	0,3
TF6 Zwierzęta żywione w systemie wypasowym	131	175	204	252	281	150	114,5
TF7 Zwierzęta ziarnożerne	241	235	213	218	230	–11	–4,6
TF8 Mieszane	858	795	707	657	664	–194	–22,6
Ogółem	2216	2216	2216	2216	2216		

Źródło: Opracowanie własne.

Wskazuje to na postępującą specjalizację gospodarstw rolniczych – 194 gospodarstwa w badanym okresie zmieniły typ produkcji na inny objęty badaniami. W badanej populacji bardzo licznie reprezentowane były gospodarstwa o typie krowy mleczne. Producenci mleka wykazywali znacznie mniejsze zmiany liczebności w kolejnych latach. Stosunkowo stabilną liczbę gospodarstw wykazywał typ zwierzęta ziarnożerne, w którym to w badanym okresie liczba gospodarstw zmniejszyła się jedynie o 4,6%. Największy przyrost liczby podmiotów odnotowano w gospodarstwach o typie zwierzęta żywione w systemie wypasowym. W badanym okresie liczebność gospodarstw z tego typu uległa podwojeniu. Wskazuje to na kierunek specjalizacji, jaki przyjęli zarządzający gospodarstwami, które w 2006 r. były zaliczane do typu mieszane.

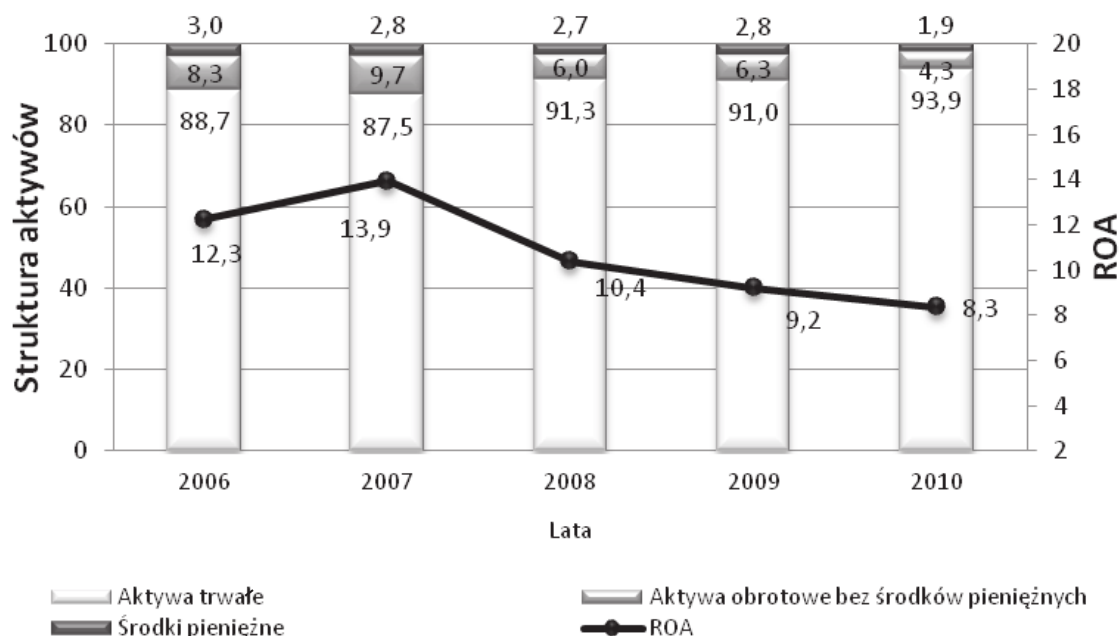
Rentowność badanych gospodarstw rolniczych została zbadana z wykorzystaniem wskaźnika rentowności aktywów ogółem. W celu poprawnego określenia

poziomu zwrotu z aktywów w gospodarstwach zamiast zysku netto wykorzystano dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego, bez kosztów pracy własnej rolnika i jego rodziny.

Wyniki badań

W ocenie sytuacji ekonomiczno-finansowej szczególną uwagę, obok badania płynności finansowej oraz sprawności działania, należy poświęcić rentowności jednostki. Według Sierpińskiej i Jachny [2007b, s. 195], rentowność odzwierciedla efektywność gospodarowania. Rentowność aktywów określana jest również jako stopa zwrotu z aktywów. Zatem jest to relacja, która oznacza stopień efektywności zarządzania własnymi aktywami. Podczas określenia sytuacji gospodarstw rolniczych, analiza rentowności aktywów jest szczególnie przydatna w procesie porównań podmiotów gospodarujących o różnym kierunku produkcji.

Na rysunku 1 zaprezentowano strukturę i rentowność aktywów gospodarstw o typie krowy mlecznej. W 2006 r. majątek gospodarstw mleczarskich składał się w 88,7% z aktywów trwałych, a do 2010 r. poziom ten uległ zwiększeniu o 5,2 p.p.

Rysunek 1

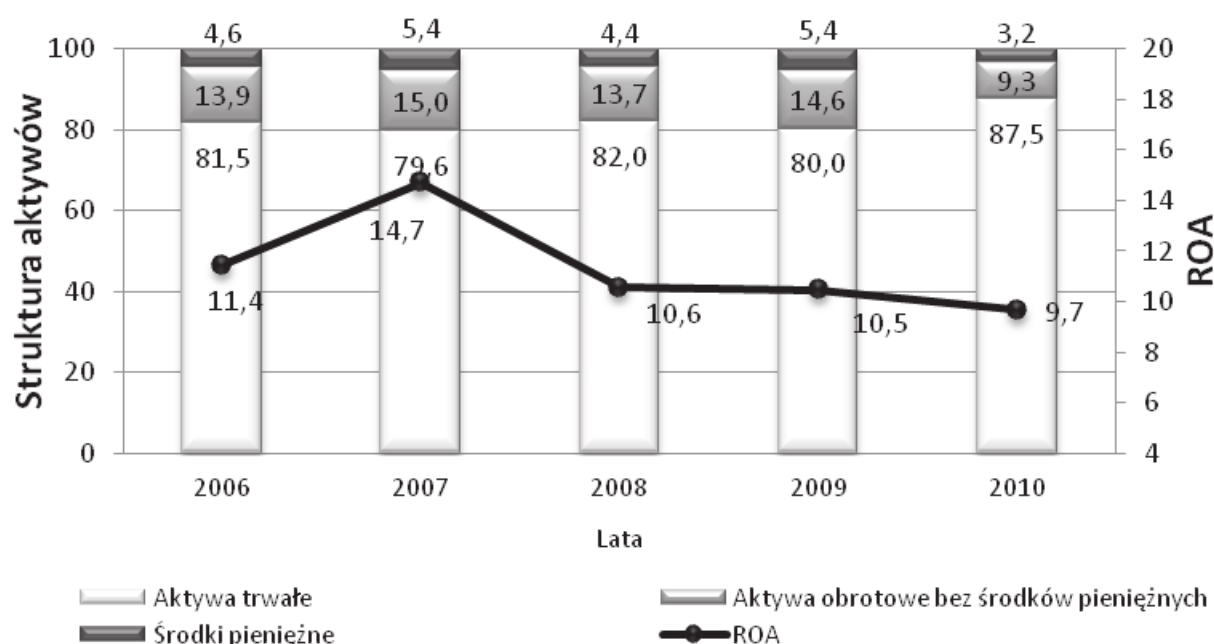
Struktura i rentowność aktywów w gospodarstwach o typie krowy mlecznej [%]

Źródło: Opracowanie własne.

Tak duży udział mało płynnych składników majątku był wynikiem specyfiki produkcji mleczarskiej wymagającej nowoczesnej infrastruktury spełniającej wymogi sanitarne. Poziom unieruchomienia majątku był wysoki, co wynikało z zasad PL-FADN, według których stado podstawowe zalicza się do środków trwałych gospodarstwa. Udział aktywów obrotowych bez środków pieniężnych w badanym okresie spadł o 4,0 p.p. – do 4,3 p.p. w 2010 r. Stosunkowo niski poziom aktywów obrotowych wynikał ze specyfiki produkcji w gospodarstwach o typie rolniczym krowy mleczne. Produkcja uniemożliwiała magazynowanie produktów gotowych, gdyż okres przydatności mleka surowego jest krótki. Poziom zapasów utrzymywanych w gospodarstwach był nieznaczny z powodu stosowania pasz objętościowych, które mają niską wartość bilansową. Najczęściej były to pasze uzyskiwane z własnych zasobów użytków zielonych, co minimalizowało wartość tych elementów w skali całego gospodarstwa. Ponadto, w badanym okresie gospodarstwa o typie krowy mleczne zmniejszyły również poziom utrzymywanych środków pieniężnych, które w 2010 r. stanowiły zaledwie 1,9% aktywów.

Produkcja mleczarska charakteryzowała się krótkim cyklem produkcji i miesięcznymi okresami rozliczeniowymi z odbiorcami mleka, co wpływało na względną stabilizację wpływów do gospodarstwa. Możliwość zaplanowania uzyskiwanych wpłat za sprzedane mleko umożliwiało utrzymywanie w gospodarstwie tylko niezbędnych środków pieniężnych służących do regulowania nieprzewidzianych wydatków. Systematyczność wpływów stwierdzono również w niższym od innych typów poziomie pozostałych aktywów obrotowych, co świadczyło o małej skali sprzedaży z odroczonym terminem płatności. Wzrost udziału aktywów operacyjnych w gospodarstwach o typie krowy mleczne nie był tożsamy z kierunkiem zmian rentowności aktywów, która w latach 2007–2010 uległa obniżeniu o 5,6 p.p. Mimo wzrostu poziomu aktywów operacyjnych, które przyczyniały się do generowania wartości dla właścicieli [Wędzki 2003, s. 130], na rentowność gospodarstw mleczarskich wpływ mogło mieć wiele czynników zewnętrznych. Wąska specjalizacja i duże koszty rozpoczęcia produkcji znacznie obniżają elastyczność podaży w reakcji na zmiany cen rynkowych produktów. Również rentowność aktywów nie jest najlepszym wskaźnikiem wartości dla właścicieli.

Na rysunku 2 przedstawiono strukturę i rentowność aktywów gospodarstw o typie uprawy polowe w latach 2006–2010. Gospodarstwa rolnicze o typie uprawy polowe, w porównaniu do mleczarskich, utrzymywały znacznie wyższy poziom środków pieniężnych. Mogło to wynikać z długiego cyklu produkcji, który najczęściej w polskiej strefie klimatycznej umożliwiał przeprowadzenie jednego zbioru w roku kalendarzowym. Innym istotnym elementem, który mógł wpłynąć na stosunkowo wysoki poziom środków pieniężnych (średnio 4,6%), było sporządzanie bilansu gospodarstw rolniczych na dzień 31 grudnia. Cykl

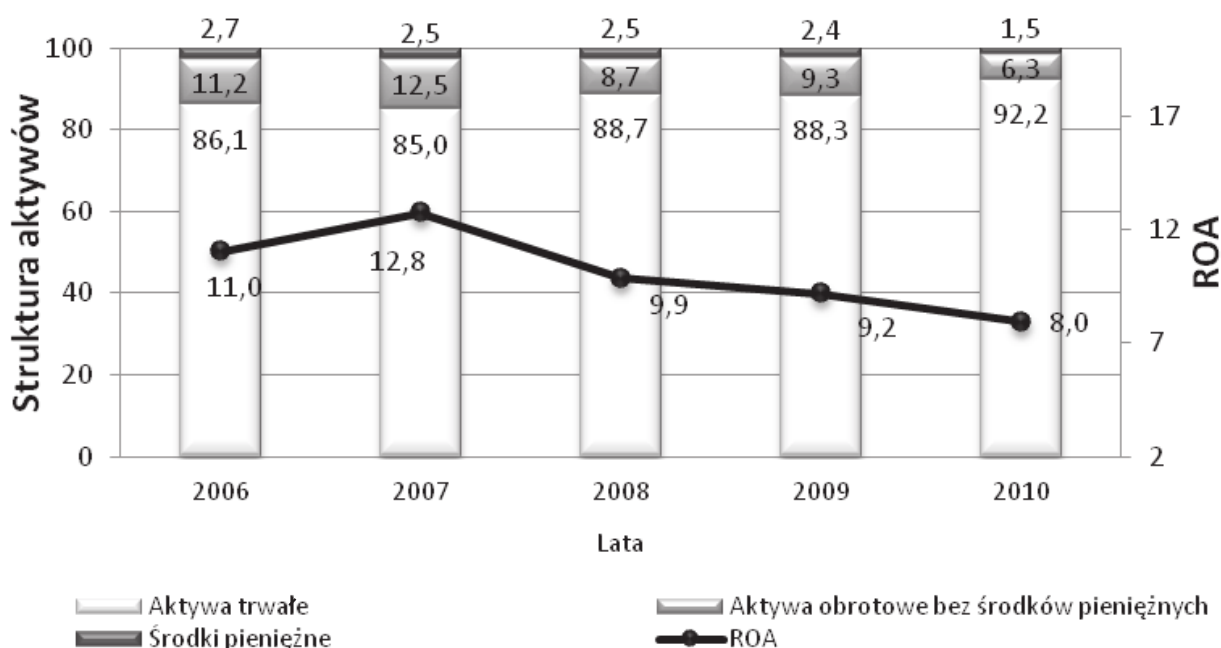
Rysunek 2

Struktura i rentowność aktywów w gospodarstwach o typie uprawy polowe [%]

Źródło: Opracowanie własne.

produkcyjny nie pokrywa się z rokiem obrotowym, co w przypadku gospodarstw o typie uprawy polowe powodować mogło zawyżony poziom gotówki oraz zapasów [Goraj, Mańko 2009, s. 179].

Zarządzający gospodarstwami mogli utrzymywać środki pieniężne na zakup nawozów i środków ochrony roślin, niezbędnych do rozpoczęcia wiosną upraw. Pod względem poziomu pozostałych aktywów obrotowych, gospodarstwa o typie uprawy polowe wykazywały podwyższony ich udział w majątku. W przypadku tego typu rolniczego istnieje możliwość przechowywania produktów w oczekiwaniu na uzyskanie korzystniejszych cen rynkowych, co mogło wpływać na poziom zapasów. W 2010 r. ogólny poziom aktywów obrotowych uległ obniżeniu do 12,5%, natomiast udział majątku trwałego w aktywach ogółem osiągnął najwyższą w całym okresie badawczym wysokość 87,5%. Zmiana struktury aktywów mogła mieć związek z panującą od 2007 r. tendencją spadkową rentowności aktywów gospodarstw o typie uprawy polowe. Po trzech latach gorszej koniunktury zarządzający gospodarstwami ograniczyli poziom posiadanych zapasów i środków pieniężnych. W gospodarstwach o typie uprawy polowe istotnym czynnikiem wpływającym na rentowność, ale również na ogólną sytuację finansową, są warunki klimatyczne, które mogą różnicować sytuację jednostek w kolejnych latach badań. W zakresie poziomu środków trwałych w gospodarstwach o typie uprawy polowe nie odnotowano zasadniczych tendencji.

Rysunek 3

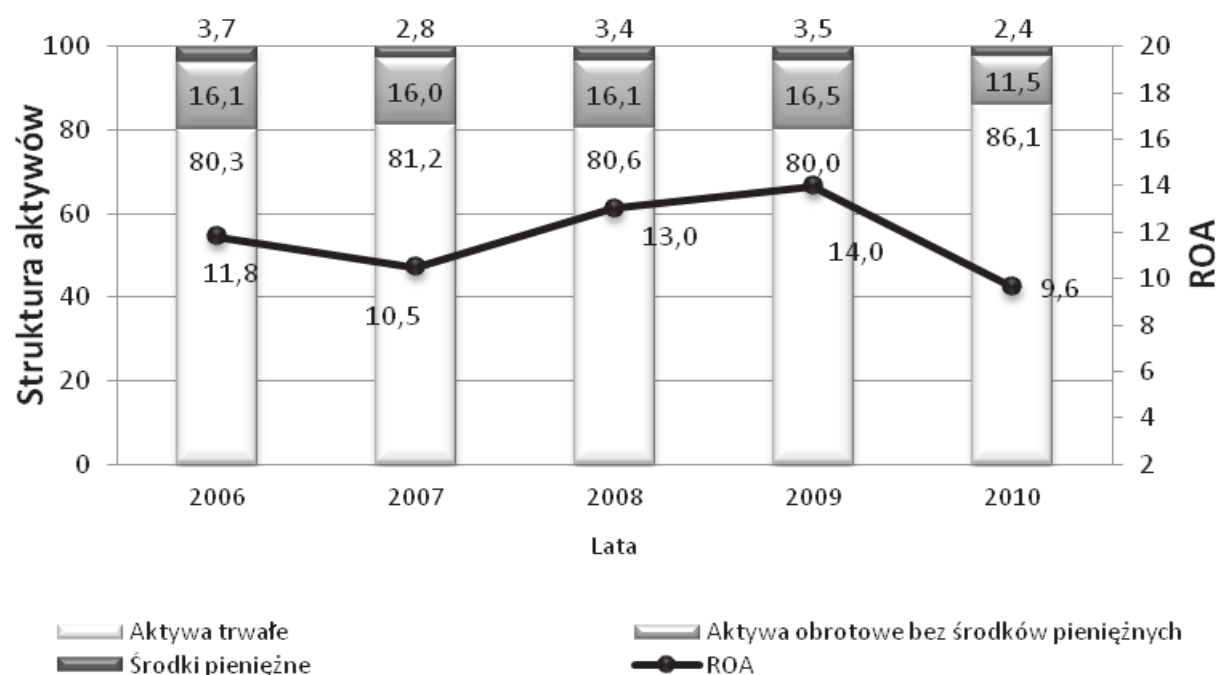
Struktura i rentowność aktywów w gospodarstwach o typie zwierzęta żywione w systemie wypasowym [%]

Źródło: Opracowanie własne.

Na rysunku 3 przedstawiono strukturę i rentowność aktywów w gospodarstwach o typie zwierzęta żywione w systemie wypasowym.

W latach 2006–2010 zarządzający gospodarstwami o typie zwierzęta żywione w systemie wypasowym utrzymywali stabilny poziom najpłynniejszych aktywów od 2,4 do 2,7%. Spadek udziału aktywów pieniężnych stwierdzono w 2010 r., w którym rentowność gospodarstw była najniższa w całym badanym okresie. W latach 2009–2010 odnotowano spadek udziału wszystkich aktywów obrotowych w majątku gospodarstw o 3,9 p.p. Rentowność gospodarstw o typie zwierzęta żywione w systemie wypasowym w latach 2007–2010 obniżyła się o 4,8 p.p. Obniżenie rentowności aktywów gospodarstw o tym typie w 2008 r. znalazło odzwierciedlenie w obniżeniu poziomu pozostałych aktywów obrotowych. W 2009 r. pogarszająca się rentowność wpłynęła na zmniejszenie udziału najpłynniejszych aktywów w gospodarstwach, dopiero jednak trzeci rok pogarszającej się koniunktury doprowadził do znacznego obniżenia udziału środków pieniężnych w majątku (do 1,5%).

Na rysunku 4 przedstawiono strukturę majątku i rentowność gospodarstw o typie zwierzęta ziarnożerne. Udział majątku trwałego w aktywach ogółem w latach 2006–2009 utrzymywał się na stabilnym poziomie. Tylko w 2010 r. nastąpił znaczący przyrost aktywów trwałych (6,1 p.p.). Zmiany w strukturze majątku w 2010 r. dotyczyły również aktywów obrotowych, których poziom

Rysunek 4

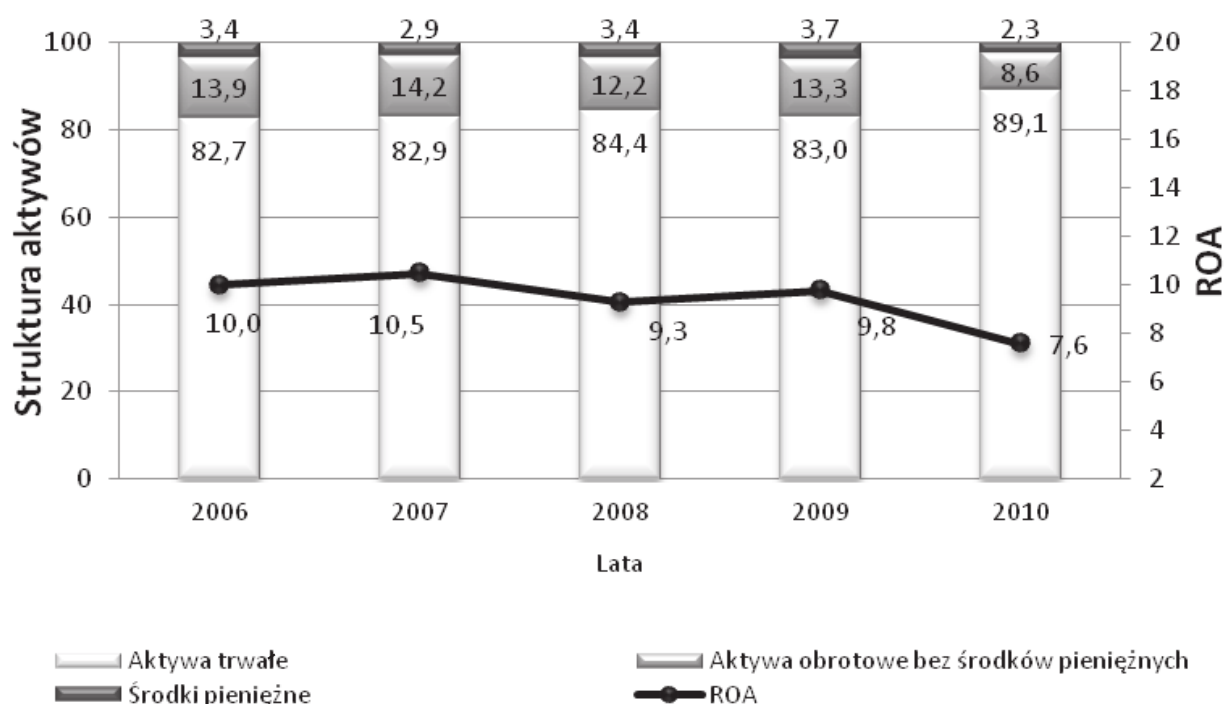
Struktura i rentowność aktywów w gospodarstwach o typie zwierzęta ziarnożerne [%]

Źródło: Opracowanie własne.

z uwagi na specyfikę gospodarstw o typie zwierzęta ziarnożerne jest stosunkowo wysoki.

Produkcja w gospodarstwach o typie zwierzęta ziarnożerne wiąże się z magazynowaniem zapasów zbóż i pozostałych dodatków paszowych o stosunkowo wysokiej wartości. Redukcja poziomu zapasów, ale również i środków pieniężnych, mogła wynikać ze wzrostu cen zbóż z powodu występujących w 2010 r. susz i pożarów w Rosji, Kazachstanie i na Ukrainie. Na tych terenach nastąpił znaczny spadek plonów pszenicy, w wyniku czego ocenia się, że światowe zbiory pszenicy w 2010 r. były o 5% niższe [Babiak 2011, s. 12]. Wysokie ceny szybko przełożyły się na minimalizację poziomu zapasów, z kolei wzrost kosztów produkcji przyczynił się do obniżenia rentowności gospodarstw o 4,4 p.p. w latach 2009–2010. W latach 2007–2009, w których rentowność aktywów w gospodarstwach o typie zwierzęta ziarnożerne ulegała zwiększeniu, wzrastał równocześnie udział środków pieniężnych i pozostałych aktywów obrotowych w majątku. Występująca zależność obrazuje dwustronne sprzężenie zwrotne występujące między zyskiem a poziomem najpłynniejszych aktywów odpowiadających za utrzymanie płynności finansowej podmiotów gospodarczych.

Strukturę i rentowność aktywów gospodarstw o typie mieszanym przedstawiono na rysunku 5. W latach 2006–2009 w gospodarstwach tych udział aktywów trwałych kształtował się na stabilnym poziomie.

Rysunek 5

Struktura i rentowność aktywów w gospodarstwach o typie mieszanym [%]

Źródło: Opracowanie własne.

W 2010 r. nastąpił znaczący wzrost udziału środków trwałych o 6,1 p.p. Równocześnie obniżeniu uległ poziom pozostałych aktywów obrotowych i środków pieniężnych. Przy wielokierunkowej produkcji realizowanej w gospodarstwach o typie mieszanym, spadek udziału aktywów obrotowych może stanowić zagrożenie dla kontynuacji wytwarzania niektórych produktów rolniczych. Podobnie jak w przypadku innych typów rolniczych, w 2010 r. stwierdzono redukcję uzyskiwanego zwrotu z aktywów oraz znaczną reakcję struktury majątku na zmiany otoczenia gospodarstw. W przypadku gospodarstw o typie mieszanym spadek rentowności w 2008 r. w stosunku do 2007 r. o 1,2 p.p. nie był równoczesny ze spadkiem poziomu środków pieniężnych. W 2008 r. obniżeniu uległ poziom pozostałych aktywów obrotowych, zwiększył się jednak udział środków pieniężnych.

Wnioski

W opracowaniu określono strukturę majątku i rentowność działalności gospodarstw rolniczych z regionu Mazowsze i Podlasie w zależności od typu rolniczego. Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. Gospodarstwa rolnicze bez względu na typ produkcji rolniczej charakteryzowały się wysokim udziałem aktywów trwałych. Produkcja rolnicza oparta w dużej mierze na zasobach ziemi oraz infrastrukturze technicznej determinowała wysokie unieruchomienie majątku rolników. Niektóre kierunki produkcji, takie jak krowy mleczne czy zwierzęta żywione w systemie wypasowym, wiązały się z szczególnie wysokim udziałem aktywów trwałych w majątku.
2. W 2010 r. sytuacja klimatyczna i zmiany cen na rynkach ziarna znacząco wpłynęły na obniżenie rentowności i wymusiły zmianę struktury aktywów w gospodarstwach rolniczych. W większości badanych typów gospodarstw w 2010 r. nastąpiło znaczące ograniczenie udziału aktywów obrotowych. Występowanie anomalii i wpływ niekorzystnych warunków pogodowych na sytuację ekonomiczno-finansową gospodarstw dodatkowo podkreśla ryzyko i specyfikę prowadzenia produkcji rolniczej.
3. W wyspecjalizowanych typach produkcji rolniczej (poza mieszanym) wraz z obniżaniem się rentowności posiadanego majątku następował spadek poziomu aktywów obrotowych. Malejąca rentowność uniemożliwiała zarządzającym utrzymywanie środków pieniężnych na stałym poziomie. Równocześnie mniejsze dochody przyczyniały się do spadku zapasów utrzymywanych w gospodarstwach. Z jednej strony mogły to być zabiegi zarządzających gospodarstwami w celu poprawy efektywności wykorzystania majątku, z drugiej natomiast mniejszy udział aktywów obrotowych mógł wynikać z niższych możliwości generowania gotówki w gospodarstwie.

Literatura

- BABIAK J.: *Możliwości produkcyjne rolnictwa a sytuacja żywnościowa świata*, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing nr 5 (54), Warszawa 2011.
- GORAJ L., MAŃKO S.: *Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym*, Difin, Warszawa 2009.
- KOWALCZYK J., KUSAK A.: *Decyzje finansowe firmy*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2006.
- OSUCH D., GORAJ L., SKARŻYŃSKA A., GRABOWSKA K.: *Plan wyboru próby gospodarstw rolnych polskiego FADN 2004*, Warszawa 2004.
- OSUCH D., ZMARZŁOWSKI K.: *Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w polskim FADN, region Mazowsze i Podlasie*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2010.
- SIERPIŃSKA M., JACHNA T.: *Metody podejmowania decyzji finansowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007a.

- SIERPIŃSKA M., JACHNA T.: *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007b.
- WASILEWSKI M.: *Efektywność przedsiębiorstw rolniczych a poziom kapitału obrotowego*, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej nr 1/310, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2007.
- WĘDZKI D.: *Strategie płynności finansowej przedsiębiorstwa*, Oficyna Ekonomiczna, Warszawa 2003.

Property Structure vs Profitability of Agricultural Production in Different Types of Farms

Abstract

This study presents the identification and interpretation of various property structures and profitability of farms, depending on the direction of production. Research period covered the years 2006–2010. The study was conducted in selected types of farms, located in the Mazovia and Podlasie regions. Farms, regardless of the type of agricultural production, were characterized by a high proportion of fixed assets. In the specialized types of agricultural production, together with lower profitability of its property the level of assets was in decline. Particular period was the year 2010, when in most of the types of farming recorded to reduction of share of current assets in total assets farm.